

Ranokršćansko školstvo za odrasle

UDK: 371:27(091)

Pregledni članak

Primljeno: 05. 06. 2012.

Prof. dr. sc. Marko Pranjić¹

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

mpranjic@hrstud.hr

Sažetak

Rano kršćanstvo nije bilo indiferentno prema kvaliteti svoga članstva. Ono pokušava iznaći novi model kvalificiranja vlastitih snaga ne toliko vezano za zasebne školske strukture koliko za životno svjedočanstvo onih koji su prihvatili kršćanstvo kao vlastiti pogled na svijet. Okružena helenističkom odnosno rimskom kulturom i na neki način njome izazivana, prva kršćanska zajednica nije mogla ostati indiferentna na te poticaje, niti ih je smjela obezvrijediti. Doduše i dalje se pohađaju grčke škole, i dalje se vrednuje grčka kultura, i dalje se iščitavaju grčki i rimski klasici, ali sada s određenom svrhom: da omogu-

¹ Marko Pranjić već godinama objavljuje svoje stručne i znanstvene radove s područja obrazovnih znanosti: pedagogije (povijest, religijska, opća, sustavna, kritička...), didaktike (povijest, osnove, epistemologija, didaktički postupak) i nastavne metodike. Osmišljavao je i izvodio različite sveučilišne kolegije prateći ih svojom udžbeničkom, odnosno priručničkom literaturom. U najnovije vrijeme to su sljedeći kolegiji: *Opća pedagogija*, *Didaktika*, *Nastavna metodika*, *Starogrčki odgoj i obrazovanje* na Hrvatskim studijima te *Teološka antropologija*, a potom i *Antropologija svjetskih religija I* (hinduizam i budizam), odnosno *Antropologija svjetskih religija II* (židovstvo-kršćanstvo i islam) na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

će što dublje poniranje i shvaćanje *kršćanske novine*. To su počeci onoga što ćemo kasnije nazvati crkvenim školama za odrasle osobe. Prva takva je nastala u Aleksandriji pa je prozvana *Aleksandrijskom školom* na kojoj su poučavali Klement Aleksandrijski i Origen. Ovaj posljednji je i začetnik nove nastavne metode koja je počivala na filološkoj ocjeni biblijskog teksta, a svrha joj je bila da se iznađe ispravno, kritičko iščitavanje biblijske poruke. Sastojala se od dviju razina. Prva, literarna, ograničavala se na područje osjetilne stvarnosti, a zadatak joj je bio da egzeget uvede u više, duhovno tumačenje, koje odgovara razini razumljive stvarnosti. Druga je alegorijski postupak koji je iz biblijskih tekstova izvlačio životnu poruku koja nije bila vidljiva na prvi pogled i pri pukom čitanju teksta nego tek iz njegove ciljane interpretacije.

Ključne riječi: rano kršćanstvo, škola, Origen, Aleksandrijska škola, alegorijski postupak.

Uvod

Bez obzira kako je rano kršćanstvo tretiralo svoj podmladak sasvim je razvidno da ono nije bilo indiferentno prema kvaliteti svoga članstva. Nastalo u vremenu kada helenistička kultura sebe smatra jedinom pravom, uzvišenom i vrijednom svake pažnje, a sve druge tretira manje vrijednim, pa i onu rimsku, koja joj se djelomično snagom mača, a ne mudrosti nametnula, kršćanstvo pokušava iznaći novi model kvalificiranja vlastitih snaga ne toliko vezano za zasebne školske strukture koliko za životno svjedočanstvo onih koji su prihvatili kršćanstvo kao vlastiti pogled na svijet.

Doduše, inicijator kršćanstva, Isus iz Nazareta, nije išao za tim da njegova zajednica bude društvo probranih, visoko naobraženih i profinjenom kulturom duboko prožetih ljudi,² ne zato što bi u tome vidio neko zlo,³ nešto što bi se izravno protivilo njegovu nauku, nego zato što se većina njegovih suvremenika služila potonjim kao nadomjeskom iskonske ljudske potrebe za Bogom.⁴ To je uostalom kod mnogih sa-

² Usp. 1 Kor 3,19; 1 Kor 1,22; 1 Kor 2,4-5.

³ Zacijelo je i među apostolima, Isusovim najbližim suradnicima, bilo ljudi primjerne kulture, kao što su primjerice bili sv. Luka (za kojega crkvena tradicija smatra da je bio liječnik) ili sv. Jakov, brat Ivanov (koji je, ne samo u crkvenoj zajednici nego i izvan nje, uživao velik ugled kao odmjeren i mudar čovjek).

⁴ Usp. 1 Kor 1,18-23; 2,14; 3,19.

čuvano i do dana današnjega: znanje, civilizacija, progres, kultura kao alternativa umjetno, ili u nuždi, stvorene potrebe za Bogom.⁵

U zagrljaju postojećih kultura

Potičući iz židovske sredine gdje je *inicijacija* bila visoko vrednovana ne samo kao vjerski nego i kao društveni čin,⁶ okružena helenističkom odnosno rimskom kulturom⁷ i na neki način njome izazivana, prva kršćanska zajednica nije mogla ostati indiferentna na te poticaje, niti ih je smjela obezvrijediti. Jedno je ipak bilo problem ima li se u vidu do sada rečeno: je li novi, Kristov “nauk”, koji je očaravao svojom jednostavnošću, privlačio svojom konkretnom korisnošću te fascinirao svojim obećanjem,⁸ apsolutno kompatibilan s postojećom, dotadašnjom mudrošću? Može li se biti Kristov sljedbenik, a i dalje ostati aristotelovac, platonovac, sokratovac, stoik, pa čak i radikalni sljedbenik Mojsijeva zakona na kojem je počivalo židovstvo?⁹ Treba li i ubuduće pohađati dotadašnje škole i usvajati postojeću mudrost ne mareći za Kristovu novinu? To je bila dilema koja se snažno postavljala i namekala Kristovim sljedbenicima.

Kao i kod svih drugih začetaka, i ovdje su se, s jedne strane, osjećali draž novine i potreba da se nešto poduzme kako bi se osigurao život,¹⁰ ali s druge strane,

⁵ Na tome su nikli cijeli politički sustavi odnosno razna filozofska usmjerenja koja su, uz ono pozitivno što su donijela čovječanstvu, zacijelo imala i veoma negativne posljedice po to isto čovječanstvo. Otklanjanje Boga iz ljudske zajednice, pa i u ime znanosti odnosno samog čovjeka, veoma često se osvećuje čovjeku. Čovječanstvo je nedavno bilo svjedokom takvoga “znanstvenog” i društvenog uređenja.

⁶ Židovi su imali svojevrstne škole i u njima renomirane učitelje, koji su se bavili poučavanjem Zakona i koji su obnašali visoke funkcije u vođenju države, naroda i vjerničke zajednice. Zvali su se “rabini” – učitelji (usp. Iv 3,10; Lk 5,17; 1 Tim 1,7; Heb 5,12; Mt 10,25; Lk 6,40). I Isusa su, što zbog njegova znanja, što zbog njegovih sljedbenika, nazivali učiteljem (usp. Mt 8,19; 12,38; 22,36; Mk 12,19; Lk 20,21; Iv 1,49).

⁷ Palestina je u to vrijeme pod rimskom dominacijom preko koje se šire jezični, civilizacijski i kulturološki utjecaji na Židove. Grčka je svojom stoljetnom mudrošću i trgovinom već odavno u tim krajevima.

⁸ Usp. Dj 2,14-42; 1 Kor 2,9; Dj 5,29.

⁹ Usp. Dj 11,1-11.

¹⁰ Od početka se u Crkvi zastupa mišljenje da je Kristov dolazak vrhunac onoga što je Bog mogao reći čovjeku; da je zapravo s njim, ili bolje rečeno, s posljednjim njegovim apostolom, završena novozavjetna objava; da neposredno poslije toga slijedi njegov skori dolazak u slavi kada će njegovi pristalice i sljedbenici biti nagrađeni, a protivnici i kontestatori kažnjeni i odbačeni. Kod nekih je to stvorilo i osjećaj da je nepotrebno poduzimati bilo što, što bi moglo produžiti postojeći eon. Istini za volju, povod tom mišljenju bile su i neke izjave njegovih apostola koje su u zajednici bile krivo shvaćene ili krivo interpretirane (usp. Iv 8,21; 14,3).

i određena nemoć zbog nedostatka strukture, društvene profilacije, opće prihvaćenosti, čime bi mu se jamčilo ravnopravno mjesto.¹¹ Da se ne bi samo zbog toga lišili fascinante novine, članovi Kristove zajednice pokrenuli su svoje kreativne snage. I dalje se pohađaju iste škole, i dalje se vrednuje grčka kultura, i dalje se iščitavaju grčki i rimski klasici, ali sada s određenom svrhom: da omoguće što dublje poniranje i shvaćanje *kršćanske novine* koja ima začetke u povijesti.¹² To su počeci onoga što ćemo kasnije nazvati crkvenim školama za odrasle osobe.

Kako je konkretno došlo do njih? Niti jedna do tada postojeća odgojno-obrazovna ustanova nije mogla u cijelosti zadovoljiti potrebe novonastale vjerničke zajednice kada su u pitanju njeni odrasli članovi.¹³ Najednom su se u krilu čovječanstva našli sadržaji koji su zahtijevali promišljanje postojećeg i kritički stav prema njemu. S jedne strane, oni su bili plod objave, dar s neba,¹⁴ ali su s druge pretpostavljali i potrebu da se čovjeka pripremi za primanje takvog dara.¹⁵ To će reći da prva crkvena zajednica, ne sporeći Bogom danu stvarnost, shvaća i vrijednost odnosno potrebu vlastita rada, nastojanja, zalaganja, nasuprot inertnom čekanju i pasivnom predanju da se stvar dogodi sama po sebi. Od nečega što je na početku bilo prihvaćeno i prak-

¹¹ Bilo je teško očekivati da se odmah u početku stvori struktura koja će jamčiti teoretsku utemeljenost i besprijekornu praktičnu primjenu novoj "nauci". Zato kršćanstvo, kao i svaka druga novina, u početku kod nekih nailazi na nerazumijevanje i porugu pa čak i zabrane i progonstva, što iz neznanja, a što iz izravne oporbe protiv bilo kakve promjene na religijskom području.

¹² Općenito je mišljenje kod prvih kršćana da je sve ono što je prethodilo dolasku Kristovu na neki način bila njegova priprema pa se u svim važnim povijesnim događajima vidi njegovo predskazanje. Tako će se starozavjetni spisi iščitavati u svjetlu tog uvjerenja; starozavjetni ljudi postat će Kristovi prototipi; događaji su aluzije na ono što će on učiniti kao mesija odnosno pantokrator.

¹³ Grčka filozofija ili, bolje rečeno, filozofije, te škole koje su nastajale iz njih, nisu mogle obuhvatiti novonastalu stvarnost i racionalno je interpretirati na zadovoljavajući način, onoliko koliko je to bilo moguće razumu. Židovstvo, kao izravni korijen kršćanstva, vezalo se isključivo na Zakon kao vrhovno mjerilo međuljudskih odnosa, a i samog odnosa prema Bogu. Kristovska ponuda je nadilazila i jedno i drugo: filozofiju koja je na momente završavala u ljudskom umovanju, a i Zakon za koga se vidjelo da ne može iskupiti i osloboditi čovjeka. Očito se osjećala potreba za nečim novim što će koliko-toliko moći zadovoljiti intelektualne i duhovne prohtjeve u novonastaloj situaciji.

¹⁴ Događaj Isusa Krista je, prema tradiciji Crkve, izvanredni događaj, striktno vezan uz Božji zahvat u ljudsku povijest, a izraz je sveotkupiteljske volje Očeve (usp. Iv 1,9-18).

¹⁵ Premda u crkvenoj teologiji nikad nije zastupano mišljenje da se čovjeka može pripremiti za primanje dara na takav način da priprema bude svojevrsna ucjena, uvjetovanje Darovatelja, ipak se nije obezvređivalo ljudski doprinos. Naime, jedno je jasno, Bog je vjerran svome obećanju. On se vezao da će se priopćiti čovjeku, da će mu se darovati, ali bez nametanja i prisile. Zato manjkavosti koje bi mogle nastati u tom procesu ne treba pripisivati Bogu, nego ljudskom nehtjenju iz kojega onda proizlazi i neadekvatnost.

ticirano samo kao prigodni navještaj, kerygma,¹⁶ u svrhu pobuđivanja interesa za Kristov događaj, polako ali sigurno se prelazi na usustavljivanje i profiliranje novog “nauka” koji će postupno poprimati i svoje, u embrionalnom smislu, odgojno-obrazovne profile.

Živi svjedoci

Sve dotle dok su se u zajednici kretali živi svjedoci Kristova događaja,¹⁷ nije se osjećala potreba za nečim sustavnim. Njihova prisutnost bila je utjelovljena škola, “putujući nauk”, koji je, više živim svjedočenjem nego nekom sustavnošću, zadovoljavao sve one koji su se zanimali za taj fascinantni događaj. Potreba za zapisom bila je skromna tako da se tek dvadesetak, ako ne i više godina poslije Kristove smrti pojavljuju prvi zapisi o onome što je on radio i naučavao.¹⁸ A Evanđelja će nastati još kasnije, negdje između sedamdesetih i devedesetih godina novovjekovnog brojanja.¹⁹

Po nestanku posljednjega živog svjedoka, sv. Ivana evanđelista, negdje stotih godina nakon Kristova rođenja, Crkva sve više tendira ka sustavnom profiliranju svoga nauka za odrasle osobe, nešto zbog pojave krivovjernih,²⁰ koji su na svoj način interpretirali Kristov događaj dajući mu tako neortodokсни značaj, a više zbog naglog pristupanja novih sljedbenika koji su htjeli postati njegovim “učenicima”.²¹

¹⁶ Tim pojmom je definiran prvi, osnovni, najizvorniji sadržaj kršćanskog navještaja. Ovako ga sažima sv. Pavao: “Doista, predadoh vam ponajprije što i primih: Krist umrije za grijehе naše po Pismima; bi pokopan i uskrsnu treći dan po Pismima” (1 Kor 15,3-4).

¹⁷ To je vrijeme apostola i onih koji su izravno poznavali apostole (postapostolsko vrijeme), do otprilike druge polovice drugog stoljeća.

¹⁸ Među prvima nastale su neke Pavlove poslanice, i to u razdoblju između 50. i 60. godine, kao što su 1. Solunjanima i Galaćanima, te 1. i 2. Korinćanima, Filipljanima, Rimljanima i Filomenu.

¹⁹ Konkretno, Marko sedamdesetih godina, Matej, Luka i Djela apostolska osamdesetih, a Ivan devedesetih godina.

²⁰ Već je u prvoj Crkvi, a i izvan nje, bilo onih koji su sumnjali u Kristovo božansko podrijetlo, odnosno njegovu ljudsku narav, njegovo mesijanstvo i uskrsnuće, te nisu bili mali sporovi koji su se oko toga vodili.

²¹ Dj 2,41 kažu da se samo u jednom danu, neposredno nakon Duhova, pridružilo Crkvi oko tri tisuće duša. Nova vjera je zacijelo imala u sebi nešto privlačno, što je kod ljudi izazivalo ne samo radoznalost nego i iskrenu želju da se postane članom, bilo iz svijesti o iskupu krivnje za smrt Kristovu, bilo iz iskrene želje da se postane dionikom svih onih dobara koja je nova vjera promicala.

Prvo sustavno poučavanje²² događa se u krugu liturgijske zajednice, neposredno prije slavljenja euharistije odnosno u njenom krugu. Predsjeda mu *apostol*, učenik, svjedok, a sastoji se od iščitavanja starozavjetnih tekstova kao alegorijskog navješćaja Kristova dolaska, odnosno pripovijedanja izravnog iskustva s njim kako bi se zajednica prepoznala kao ona koja je okupljena u njegovo ime i, slijedeći njegov primjer “lomljenja kruha”, na nov način izravno komunicirala s njim.²³ Dok je govor bio razumljiv, a poruka besprijekorno zahvaćala onoga kome je bila namijenjena, dotle se nije niti osjećala potreba da se čini išta drugo.

Navješćaj, poziv na sjećanje i želja da se obnavlja i čini ono što se činilo s Kristom i u njegovu društvu, čuvalo je na okupu njegovu zajednicu i one koji su joj se u početku pridruživali. Sve do polovice drugog stoljeća, do tzv. postapostolskog vremena, ovo je bila redovita crkvena praksa “školovanja” njenih odraslih članova. Potom se sve više uviđa potreba za nečim što će pratiti izravno svjedočanstvo ili uspomenu na Krista. Izazov tome bio je i milje unutar kojega se kretalo mlado kršćanstvo.²⁴ Jeruzalemska je zajednica sve do Kristove smrti i progonstva koje je nastalo neposredno poslije nje bila sigurna da svi oni kojima se ona obraća putem navješćaja, shvaćaju i razumiju (ali ne nužno i prihvaćaju!) o čemu je riječ, jer su ljudi bili svjedoci onoga što se događalo u Jeruzalemu. Slučaj nije bio identičan u dijaspori, gdje se tek iz kazivanja protjeranih ili pobjeglih moglo nešto čuti ili naslutiti o onome što se zbivalo u Jeruzalemu.²⁵ U tom smislu sv. Pavao je prvi neizravni svjedok, koji ipak sebi pripisuje naslov apostola,²⁶ ali po drugoj liniji, te sustavnim propovijedanjem, izravnim svjedočenjem, promiče Kristov nauk među “poganima”.²⁷ Još uvijek se tu ne može govoriti o nekoj školi premda postoje određeni elementi koji su svojstveni školi kao što su: naslovnici-učenici, sadržaji, pa i same metode.

²² Poučavanje, navješćaj, evangelizacija, prvi susret s „radosnom viješću“, bez posebne sustavnosti, nego vezano uz konkretnu ljudsku situaciju, događao se za vrijeme putovanja ili pak na otvorenim trgovinama, sakupljalištima ljudi, te u drugim prigodnim situacijama: Dj 8,5-40; Dj 17,17; Mk 6,56.

²³ Usp. Dj 20,7.42.46; Lk 24,35.

²⁴ Židovska, grčka i rimska sredina nisu s oduševljenjem prihvaćale vijest o Isusu Kristu, Mesiji, Božjem sinu koji je bio sramotno osuđen, pogubljen na drvu križa, a onda, prema iskazu njegovih sljedbenika, uskrsnuo. Za mnoge je to bilo nerazumljivo, za druge sramotno, za treće sablazan, za četvrte maštarija (usp. 1 Kor 1,22-24).

²⁵ Tako u Antiohiji, Rimu, Tarzu, Kapadociji, Makedoniji i drugim krajevima, o čemu svjedoče pojedini novozavjetni spisi.

²⁶ Usp. Rim 1,1; 11,13; 1 Kor 1,1; 9,1; 2 Kor 1,1; Ef 1,1; Kol 1,1.

²⁷ Riječ poganin najvjerojatnije dolazi od imenice “pagus” što znači selo. Ljudi koji su živjeli daleko od Rima i drugih većih središta, zvali su se pogani. U doba kada se kršćanstvo stalo naglo širiti i gotovo prodrlo u sve predjele, najzabitnija sela najduže su mu se odupirala. Tako je riječ paganus postala istoznačnicom za čovjeka koji nije kršćanin.

Pojedinac – subjekt odgoja

Već u vrijeme *patristike*, razdoblje kršćanstva koje se proteže od *apostolskih otaca* (1. do 2. st.)²⁸ preko *apologeta* (2. do 4. st.)²⁹ pa sve do prave kako grčke (do 750. – smrt Ivana Damaščanskog) tako i latinske (do 636. – smrt Izidora Seviljskog) patristike, nailazimo na ljude i spise koji se s kršćanskog stajališta bave problematikom odgoja i obrazovanja odraslih. Ono što je novo u patrističkoj pedagogiji jest nastojanje da čovjek postane subjekt, individua, personifikacija vrijednosti, zbog kojega treba radikalno obnoviti dotadašnju etiku. Grad, država, imperij koji su sloveli kao najuzvišenije vrijednosti ustupaju sada mjesto *individualnim* razlozima. Na čovjeka se više ne gleda kao na dio cjeline iz čega se izvlače motivi pojedinačnog postojanja, nego kao na autonomnu stvarnost obdarenu sposobnostima i stavovima,

²⁸ Radi se o razdoblju u kojemu su nastali spisi koje Crkva smatra pravovjernima premda ne i nadahnutima, odnosno tekstovima koji ne pripadaju kanonskim knjigama. Vrijedni su zbog svoje starosti i kao izvori spoznaje vezani za vrijeme nastajanja Crkve. Među njima postoji određena homogenost s idejnog stajališta i nisu lišeni vlastite izvornosti budući da se u njima reflektiraju različite sociokulturalne matrice. Među njih spadaju “Pastir” od Erme, “Poslanica” pseudo Barnabe i “Didahe”. Bez obzira na vrijeme i mjesto nastajanja u njima se kristali ideološki kontekst judejskog tipa. Međutim Klement Rimski, Ignacije i Polikarp odražavaju helenističku kulturnu formaciju “friziranu” kršćanstvom judejske impostacije. Ipak je najpoznatije djelo iz razdoblja apostolskih otaca *Διδαχή* (Didahe) ili *Nauk dvanastorice apostola*. Autor mu je nepoznat. Sluti se da bi to mogao biti neki Sirijac ili Palestinac. Nastalo je između 80. i 90. godine. U njemu se opisuje i struktura prve kršćanske zajednice kojoj predsjedava biskup ili đakon a pomažu mu službenici riječi što su ih izravno izabrali vjernici zbog njihovih karizmatičkih obilježja. Uz te postoje još i “doctores” koji su se bavili “znanošću” i čija je dužnost bila poučavati. Već se zarana osjetila potreba racionalne kontrole kojekakvih “proroštava” i problematične inspiracije. Ta dva elementa toliko važna u prvom kršćanstvu, brzo će apsorbirati crkvena hijerarhija eliminiranjem lutajućih službenika riječi i povjeravanjem propovijedanja i odgoja “prezbiterima”. U Klementovoj Prvoj poslanici i u Poslanici sv. Ignacija, poučavanje i odgajanje katekumena već je dobro definiran i profiliran postupak iza kojega stoji crkvena hijerarhija.

²⁹ Apologetsko vrijeme je obilježeno obrambenim stavom naspram progonitelja i cjelokupnog “poganskog” okruženja. I prije obraćenja cara Konstantina, prije nego što su mnogi državni činovnici shvatili da bi moglo biti unosno biti kršćaninom zato što je to i car, kršćanstvu su pristupili ljudi različitih profesija i društvenih staleža, toliko i takvih njih da su postali ugrozom za samo carstvo. Ako se tome još pridoda i visoki stupanj moralnosti koji se zahtijevao od sljedbenika nove religije, a koji je ozbiljno stavljao u pitanje dotadašnje običaje i ćudoređe, sukob je bio neizbježan. Teško je sada identificirati društvena područja koja su nudila idealni teren za širenje nove vjere ali je zato relativno lako naslutiti zbog čega je cjelokupni društveni sustav na kojem je počivalo Rimsko carstvo došao u krizu. Dok je Imperij oslanjao svoju ekonomsku i ideološku stabilnost na rad i izrabljivanje pučkih slojeva, kršćanstvo se oslanjalo na gradski proletarijat. Imperij je gledao svoju sigurnost u dobro izvježbanoj vojsci, a kršćanstvo je tražilo demilitarizaciju države; Imperij je zasnivao svoju administraciju na aristokratskoj kulturi, kršćanstvo je s nepovjerenjem gledalo na kulturu prožetu poganstvom i kroz propovijedi je druge odgovaralo od toga.

a koji odgovaraju težnjama što ih nosi u sebi nezavisno od vanjskih poticaja.³⁰ Pa i sama sloboda koja je prije bila podređena kolektivnim zakonitostima, dobiva nove konotacije individualne naravi ukazujući na razlike što postoje između javnog i privatnog, osobnog i društvenog. Ta izmjena vizura obzirom na prijašnje vrijednosti uvjetuje radikalne promjene i na odgojno-pedagoškom području. Ako je odgoj nekad bio jedna od osnovnih zadaća države, zadatak kojega je Platon definirao prema političkim zahtjevima, on sada postaje nezavisan od toga, a događa se zbog individualnih i osobnih potreba svakog pojedinog čovjeka koji se upušta u odgojnu avanturu.³¹ U kršćanstvu se, kao uostalom i u Rimu, sve više *obitelji*, a ne državi pripisuju odgojne obveze prizivajući tako dužnost roditelja kada je u pitanju formacija vlastitog potomstva, ali i cjelokupnog porodičnog okruženja.

O pravu roditelja na odgoj vlastitog potomstva govori Biblija,³² Ivan Zaltousti,³³ sv. Jeronim,³⁴ Sveti Augustin.³⁵ Starodrvna crkva bi jako teško prihvatila suvremenu odgojnu praksu na osnovi koje roditelji odgoj svoje djece povjeravaju učiteljima, nastavnicima, odgajateljima, odnosno nekoj posebnoj odgojnoj ustanovi.³⁶ U to vrijeme pravila se razlika između *moralnog odgoja* i *obrazovanja*. Dok se posljednja nudila kroz škole pa i one "profane", prva je bila isključivo pridržana Crkvi i roditeljima. Prva stoljeća ne poznaju zasebna sustavna pedagoška djela. Prije Jeronima i Augustina teško je naići na čisto pedagoško referentnu literaturu. Pa i Klementovo djelo "Pedagog" reklo bi se da prije predstavlja moralno, nego pedagoško djelo iako

³⁰ Henri Irémée Marrou (1982), *Augustinus und das Erbe der antiken Bildung* (Saint Augustin et la fin de la culture antique), Paderborn: Schöningh.

³¹ Werner Jentsch (1951), *Uhrchristliches Erziehungsdenken*, Gütersloh: Bertelsmann.

³² Usp. Rebell, Walter (1993), *Urchristentum und Pädagogik*, Stuttgart: Calwer Verlag; Dimpflmaier, Anton (1994), *Neues Testament und Glaubensweitergabe: zum Problem der Begründung theologischer Inhalte in der Religionspädagogik*, St. Ottilien: EOS-Verlag.

³³ Usp. Chrysostomus, Johannes (1968), *Über Hoffart und Kindererziehung*, Paderborn: Schöningh; Tloka, Jutta (2005), *Griechische Christen – christliche Griechen: Plausibilisierungsstrategien des antiken Christentums bei Origenes und Johannes Chrysostomus*, Tübingen: Mohr Siebeck; Seidlmayer, Josephine (1926), *Die Pädagogik des Johannes Chrysostomus*, Münster i. W.: Münsterverlag.

³⁴ Usp. Brunner, Johannes (1910), *Der hl. Hieronymus und die Mädchenerziehung auf Grund seiner Briefe an Laeta und Gaudentius*, München: Lentner.

³⁵ Usp. Sv. Augustin (1988), *Poučavanje neupućenih*. Preveo, napisao uvod i bilješke Marijan Mandac, Makarska: Služba Božja.

³⁶ Usp. Jaeger, Werner (1963), *Das frühe Christentum und die griechische Bildung* (Early Christianity and Greek paideia.), Berlin: de Gruyter.

se ne može kazati da u njemu nema odgojno-pedagoških refleksija.³⁷ No, one su više spiritualno-teološke naravi, nego pedagoško-praktične.

Vrhunski cilj kršćanskog odgoja jest pobožanstvenjenje, no ono nije plod ljudskog nastojanja i učinak dobro smišljenih pedagoških postupaka, nego *milosni* dar. Unatoč ljudskog nastojanja i zalaganja, samo će milost Božja dovesti čovjeka do savršenstva. Obzirom na tu koncepciju odgoja sasvim je svejedno kako će se kršćanin odnositi prema starodrevnim klasičnim znanjima, jer se odgoj ne događa kroz znanje i spoznaju toga, nego kroz uzvišeno rasvjetljenje kojeg razum kao takav ne može preduhitriti.³⁸ Stoga, a da se posve ne negira važnost profane kulturne pripreme, ipak je ona u drugom planu obzirom na uzvišenu spoznaju koju omogućava *vjera*. I ta drugorazrednost profanog je ipak urodila vrlo konkretnim plodovima kao što su *akademije* u Cezareji, Antiohiji, Jeruzalemu i Rimu koje su postale vrlo znamenite zbog svojih učitelja Grgura Nazijanskog (328-389) i Bazilija (329-379) njegova brata te Grgura iz Nise (331-394), čija će se odgojna djelatnost nadasve događati kroz samostanski život kojega su oni jako obogatili svojom riječju i djelom. I drugi vrlo značajan predstavnik grčke patristike, Ivan Zlatousti (344-407), ostavit će traga u kršćanskom odgoju svojim neospornim duhom strogoće i dosljednosti što će obilježiti cijelu pedagogiju monaštva na Istoku.

Nešto je drukčiji pristup pedagoškoj problematici u zapadnjačkoj patristici. Tako npr. sv. Jeronim ostavlja dosta dvojbe kad je riječ o profanom znanju. No, budući da se i on nije mogao samo tako jednostavno odreći odgoja što ga je primio u mladosti, prirodno je da prizna neizbježnu potrebu pribjegavanja u odgoju i nekim "profanim" autorima. Posebno osjetljiv za odgojnu problematiku *žene*, Jeronim je redovito održavao pismenu korespondenciju s nekim rimskim aristokratskim damama koje je savjetovao u pojedinim odgojnim pitanjima ali nikada zbog toga nije negirao redovnički ideal svoje kršćanske vizije života.³⁹

Tek sa svetim Augustinom (354-430) Crkva je dobila sustavno tretiranje pedagoške problematike gdje su definirani ciljevi, sadržaji, metoda i odgojni postupak. Augustinova pedagogija posebno razrađena u njegovu djelu "De Ordine" nije zaobišla specifične odgojne probleme vremena u kojem je nastala kao što je primjerice bolni odnos vjere i razuma, mudrosti i znanosti. O tome govori i u svoja druga dva

³⁷ Usp. Marrou, Irénée, *Morale et spiritualité chrétiennes dans le "Paedagogue"* de Clemens d'Alexandrie, u: *Studia patristica II*, Berlin 1957.

³⁸ Usp. Birkenbeil, Edward Jack (1978), *Pädagogik in ihrem christlichen Ursprung: Innovation zum Dialog zwischen Pädagogik und Theologie*, Freiburg: Herder; Birkenbeil, Edward Jack (1974), *Christliche Erziehung*, München: Don Bosco Verlag.

³⁹ Usp. Brunner, Johannes (1910), *Der hl. Hieronymus und die Mädchenerziehung auf Grund seiner Briefe an Laeta und Gaudentius*, München: Lentner.

djela: “De doctrina christiana” i “De catechizandis rudibus” unutar kojih priznaje da je dobro da kršćanski odgoj započne sa znanstveno-literarnom pripravom. U svom pak djelu “De Magistro” Augustin pedagoškoj problematici daje filozofsku osnovu, ali ne zaboravlja niti važnost povijesti pedagoških znanja i umijeća.⁴⁰

Katekumenat

U prvim se stoljećima poslije Krista po kršćanskom svijetu širi pokret nazvan *katekumenat*.⁴¹ *Što je to i o čemu je riječ? To je dosta složena i vjerojatno zbog toga u kršćanskom svijetu neujednačena,⁴² u čemu se uostalom slažu i crkveni povjesničari. Pa ipak, bez obzira na vrijeme i mjesto gdje se pojavljuje, prepoznatljiv je po mnogim zajedničkim crtama koje odaju začetke nastajanja crkvenog školstva za odrasle striktno vezanog uz pripravu na sakramentalni život.*⁴³ On je zapravo crkvena ustanova, što znači da ga je crkvena vlast odobrila, a začeci mu sežu do posljednjih desetljeća drugog stoljeća.⁴⁴ Brzo se proširio po svim crkvama tijekom trećeg stoljeća, odnosno u prvoj polovici četvrtog, kako bi se u drugoj polovici istog stoljeća znatno preobrazio, a onda počeo jenjavati. Nestao je iz Crkve koncem sedmog stoljeća. Svr-

⁴⁰ Usp. Madec, C. (1975), Analyse du “De Magistro” u: Revue des Etudes Augustiniennes XXI.

⁴¹ Izraz “katekumenat” sastoji se od korijena katekumen i nastavka “at”. Odmah se vidi da to nije izvorna latinska riječ. To je zapravo tuđica, nastala od grčkog glagola “κατεχειν – katehein”, koji se pak sastoji od dva dijela: “κατα – kata što znači “odozgo”, i “εχειν – ehein” sa značenjem zvučati. Korijenski “katehein”, prema tome, znači “odozgo odzvanjati”, “odjekivati” ili “rasprostirati jeku”. Međutim, “katehein” uskoro stječe i izvedena značenja. Ponaјprije i posve općenito znači “donijeti vijest”, “izvijestiti”, “priopćiti”, “dočuti”, “saznati”. Postupno počinje značiti i upućivanje u osnove ili počela nekog znanja ili umijeća pa će mu se brzo početi pripisivati značenje “poučavati” i “upućivati”. Riječ doziva u pamet nastavu i školsko obrazovanje što asocira na učitelja i učenika. Između njih se kao jeka izmjenjuju riječi i misli: učenik pita, učitelj odgovara. Sve to stvara dojam stanovite buke, zova i odaziva. Zato je bilo gotovo neizbježno da se obrazovno djelovanje označi glagolom “katehein”.

⁴² Ovisila je o vjerničkom miljeu, o duhovnim, intelektualnim i moralnim kvalitetama kandidata, o društvenoj situaciji u kojoj se postajalo vjernikom, o tome koliko je bila sklona odnosno nesklona ovom procesu.

⁴³ Trebalo bi, dakle, razlikovati katekumenat kao isključivo crkveno nastojanje oko odgoja i obrazovanja kandidata od filozofsko-teološkog učenja koje cjelokupni proces stavlja na razinu sustavnog i znanstvenog. Oba ova procesa imaju puno dodirnih točaka, ali i nečega što ih, na neki način, čini samostojnima.

⁴⁴ Ovim nije rečeno da on kao takav ne seže sve do prvih početaka nastajanja Crkve. Naprotiv. Već u prvom stoljeću nailazi se na brojne tragove ozbiljnih pokušaja kršćanske zajednice da se uvjeri u iskreno obraćenje onih koji traže krštenje. Crkva, kao uostalom i vjernička zajednica iz koje je potekla, židovstvo, nadahnjuje se na provjerenoj praksi pripuštanja novih članova, zahtijevajući od njih vrijeme pripreme i jamstvo. Jamstva daju oni na čiju riječ su zaželjeli da se pobliže i upoznaju s kršćanstvom. Otuda potječe i kršćansko kumstvo.

ha mu je bila “zajednički pripremiti odrasle osobe koje su očitovale namjeru da se obrate na kršćanstvo, bilo da upotrijebi njihovo obraćanje s obzirom na pravovjernost i pravilno djelovanje (ortopraksu) bilo da ih pripremi na sakramente koji uvode u kršćanstvo – inicijacija (krštenje, potvrda, euharistija). Sredstva za postizavanje toga cilja sastojala su se od usklađenog i sustavnog niza pouka (nazvanih ‘kateheze’) te ujedno bogoštovno-liturgijskih čina (polaganje ruku, zaklinjanje itd.), a sve je bilo popraćeno zahtjevnim vježbanjem u kršćanskom životu.”⁴⁵

Koncem trećega, a naročito početkom četvrtog stoljeća, kršćanstvo stječe sve veću popularnost s obzirom na druge tadašnje religije u Rimskom carstvu. Milanским ediktom⁴⁶ cara Konstantina 313. godine ono će dobiti ne samo sva prava, nego će malo-pomalo postati i državnom religijom. Nikakvo čudo što je taj potez rimskog vlastodržca ponukao mnoge da izbliza prouče kršćanstvo kao nešto što bi u određenim trenucima moglo biti i unosno ili barem poen više za pojedine državne funkcije. Slično kao i u našim današnjim vremenima, svatko je, na svoj način, pripisivao sebi neke zasluge za promicanje nove vjere i “prao se” pred drugima da je tu i tamo i u “starim nevaljalim vremenima” bio sklon onome što je danas postalo unosno, a prije bilo kamen spoticanja, predbacivanja i javnih osuda. Povijest se ponavlja. Nihil novi sub sole!

Crkva, pak, s obzirom na ovu činjenicu nije mogla stajati skrštenih ruku i gledati kako se omasovljuje, a da ljudi ne spoznaju o čemu je zapravo riječ, što ostavljaju, a čega se prihvaćaju. Tako se, malo-pomalo, intenzivira proces koji će imati glavni zadatak pomagati ljudima ne samo da izbliza, iz usta kompetentnih ljudi, upoznaju kršćanstvo, nego da ga i okušaju prije nego što se za nj definitivno opredijele.⁴⁷ Stvara se, dakle, u doslovnom smislu riječi, *kršćanska škola* koja će omogućavati odraslim ljudima da postanu kršćani. Po tom postupku, koji je u nekim krajevima trajao i po nekoliko godina, odrasle su ljude, nakon što su izrazili želju da postanu kršćani, odgovorne osobe u zajednici podvrgavale prvoj provjeri (ispitu) *dobronamjernosti* i

⁴⁵ Groppo, Giuseppe (1991), *Katekumenat* (antički) u: Pranjic, M. (prir.), *Religijsko-pedagoško katehetski leksikon*, Zagreb, Katehetski salezijanski centar, str. 363.

⁴⁶ Pod ovim je nazivom u crkvenoj povijesti poznat religijsko-politički program (a ne uistinu edikt!) što ga je u Milanu uz cara Konstantina I. Velikog supotpisao car Licinius, a na osnovi kojega je Crkva dobila još veća prava nego što su joj bila zajamčena Galerijevim proglasom.

⁴⁷ S tim u vezi sačuvani su u Crkvi veoma važni dokumenti iz kojih se može crpsti povijest katekumenata, npr. Hipolitova Apostolska predaja (oko 215), Tertulijanovi (220), Ciprijanovi (258) i Komodijanovi (oko 260) spisi te djela Klementa Aleksandrijskog i Origena. Za crkve u Siriji i Palestini izravnu ili neizravnu dokumentaciju o katekumenatu predstavljaju različiti apokrifni spisi, kao što su Apostolska didaskalia, apokrifna Djela apostolska, tzv. Klementinski romani itd.

trajnosti te njihove želje. Taj se skrutinij sastojao od tri vrste različitih pitanja. Prva su se odnosila na ono što se zvalo *obraćenje*, a ticala su se iskrenosti. Je li se čovjek uistinu obratio Bogu zbog vjerskog uvjerenja ili je njegovo obraćenje motivirano nekim materijalnim probitkom? Odgovor kandidata nije bio dovoljan nego se tražila potvrda onih koji su svojim propovijedanjem (evangelizatori!) potakli kandidata na obraćenje te su ga izbliza slijedili u dozrijevanju njegove odluke. To su zapravo “kumovi” ili jamci iskrenosti vjere budućeg kršćanina.⁴⁸

Drugi niz pitanja odnosio se na *osobno* i *društveno* stanje kandidata: oženjen, neoženjen, rob ili slobodan,⁴⁹ a treći se pak niz pitanja ticao samog *zanimanja* kandidata. Nisu, naime, u prvoj Crkvi sva zanimanja bila smatrana valjanima, niti spojivima s kršćanskom vjeroispoviješću, kao što to nisu niti danas.⁵⁰

Svrha tih pitanja bila je da se ustanovi postoje li objektivni uvjeti za ulazak u katehetski proces, naime sustavno odgajanje u dozrijevanju vjere, te postoje li objektivni uvjeti za izvršavanje etičkih obveza koje proizlaze iz te iste vjere.⁵¹ Ako je položio ispit, kandidat je započinjao katekumenat, koji je, kao što smo rekli, trajao različito, otprilike do tri godine.⁵² Mogao je biti i skraćen ukoliko je bio očit napredak kan-

⁴⁸ Iz ovoga se vidi da kumstvo u kršćanstvu nije formalnost i da ga ne može obnašati bilo tko. Prije svega ono pretpostavlja da je kum(a) pripadnik iste vjere, da poznaje svoju vjeru, da je praktikant i da je u stanju tu istu vjeru njegovati i podržavati kod svoga kumčeta. On, dakle, nije samo i isključivo svjedok određenog čina, nego jamac da će početni čin dozrijevat i donositi plodove u konkretnom životu

⁴⁹ Svako od osobnih i društvenih stanja podrazumijevalo je i određeni katehetski pristup. Nije, naime, svejedno katehizira li se osoba koja ima obitelj i ona koja je nema. Katehiziranje oca ili majke obitelji značilo je postavljati i temelje katehizacije djece, osposobljavanje roditelja da budu vjeroučitelji vlastitoj djeci. Isto ili slično načelo vrijedi i za društveni status katekumena. U robovlasničko vrijeme katekumenat je bio idealno mjesto poučavanja ljudi u socijalnoj pravdi. Robovlasnik se nije mogao odnositi prema robu kao apsolutni gospodar njegova života jer je naglašavano evanđeosko načelo: “Nema više: rob – slobodnjak! Nema više: muško – žensko! Svi ste vi Jedan u Kristu Isusu!” (Gal 3,28).

⁵⁰ Negativan stav Crkve prema nekim zvanjima proizlazio je i iz određenog svjetonazora, ali odlučujuća je zapravo bila nespojivost nekih zvanja s etičkim odnosno moralnim pogledom vjerske zajednice koji je pak počivao na evanđeoskim vrednotama. I danas bi bilo nezamislivo za kršćanina, ukoliko bi držao do svojega kršćanskog dostojanstva, da bude npr. profesionalni ubojica, radnik javne kuće i tome slično.

⁵¹ Očito je da Crkvi tada kao ni sada nije bilo stalo do broja, do povećanja članstva, nego do svijesti o promicanju kvalitete cjelovita života unutar kojega formalnost i materijalni interes nisu smjeli imati nikakvu ulogu premda je pripadništvo zajednici utjecalo i na materijalno stanje čovjeka, ali ne kao uzrok, nego kao posljedica.

⁵² To je slučaj s tzv. “zlatnim vremenom katekumenata” – treće stoljeće i prva polovica četvrtoga. Kasnije je znatno smanjen, prije svega i stoga što je postojalo određeno “kršćansko okruženje” ne samo u obitelji nego i u samom društvu koje je katehiziralo, a koje će sve više svojim širenjem dovoditi do jenjavanja tog vrijednog i ozbiljnog “školovanja” vjernika.

didata u usvajanju spoznaja, a naročito u življenju etičkih vrednota.⁵³ Cjelokupni postupak vodila je osoba koja je za to bila zadužena sa strane vjerničke zajednice, a nosila je naslov "*doctor audientium*". Nigdje se u crkvenim dokumentima ne spominje da je morala biti klerik, zaređena osoba, a povijest nam svjedoči da su mnogi bili laici.⁵⁴ Bilo je važno da je bila povjerenik zajednice, njena službena osoba⁵⁵ koja je svojom riječju i svojim životom svjedočila ono što je naviještala.

Sustavna pouka se pak sastojala od pobijanja idolopoklonstva,⁵⁶ homiletskih tumačenja knjiga Starog zavjeta u svjetlu novozavjetne objave, a sve radi potrebe za spasenjem i stjecanja konkretnih smjernica za kršćanski život tako da su se katekumeni obvezivali da će provoditi u djelo moralni život u skladu s vjerom koju su prigrlili. Oni koji su sretno priveli kraju ovu fazu bili su izabrani, "*electi*", za neposrednu pripremu na sakramente uvođenja u kršćanstvo: *krštenje* i *potvrdu*⁵⁷ te za *sudjelovanje u euharistiji* s drugim vjernicima. Odijeljeni od ostatka katekumena slušali su kateheze koje su se isključivo odnosile na novozavjetna evanđelja, a biskup je na njih svakodnevno polagao ruke zaklinjući Zloga da odstupi od njih kako bi bili posve u službi Kristu Gospodinu.⁵⁸ Vrijeme trajanja ovog razdoblja nije poznato. Negdje se ono protezalo tijekom cijele korizme, a negdje je trajalo znatno kraće. Bez obzira na

⁵³ I iz toga je vidljivo zbog čega je katekumenat prvenstveno ustanovljen. Ne, dakle, zato da bi se zadovoljila neka formalnost, nego da ljudi mogu pravdati i teoretski i praktično svoje vjerničko opredjeljenje, te naročito u smislu moralnog življenja biti na svoj način alternativa postojećem.

⁵⁴ Kod prve je Crkve naglašena svijest poslanja svakog pojedinog člana, a manje podjela funkcija na kleričke i laičke. „Misionarenje“ je bilo i trebalo bi biti svojstvo svakoga uvjerenog člana ne prvenstveno iz želje da se nekoga „pridobiva“ za sebe ili za vjerničku zajednicu, nego da mu može koristiti vjerski polog u svakoj životnoj prilici.

⁵⁵ Tijekom povijesti se pokazalo da je ovo načelo krajnje važno za vjerničku osobu. Znanje još uvijek nije jamstvo vjere. Naprotiv, može biti spoticaj za druge. Starozavjetni pismoznanci i farizeji su poznavali Zakon i propise pa su unatoč tome postali simbol nekorrektnosti i nedosljednosti, prevratništva i dvoličnosti. Time se ne želi reći da je znanje smetnja vjeri, nego jednostavno da ono ne može biti njen nadomjestak. Tek kad je vjera življena, svjedočena, a uz to još i „prosvijetljena“, ona je prava i u punom smislu riječi vjera.

⁵⁶ Idolopoklonstvo je u prvoj Crkvi smatrano jednim od najvećih zala jednostavno zbog toga što je čovjeka svodilo na prostore kojima je on bio jedino mjerilo. No budući da je postojala i spoznaja o ograničenosti i varljivosti čovjeka, to je bio izravan atak na nadu da postoji spas za čovjeka iz najmučnijih ljudskih situacija ali i iz stravične situacije smrti. Krist je isključivo spasitelj samo zato što je čovjeka uzdigao iznad njega samoga, što ga je učinio dionikom božanskog života i oslobodio ga spona „zemaljskog“ čovjeka.

⁵⁷ U prvoj Crkvi sakramenti krštenja i potvrde podjeljivali su se istovremeno kao što je i danas praksa u istočnoj Crkvi. To su tzv. sakramenti inicijacije na osnovi kojih vjernička osoba sudjeluje u punini vjerničkog zajedništva.

⁵⁸ Usp. Danielou, Jean – Du Charlat, Regine (1980), *La catechesi nei primi secoli*, Torino-Leumann: LDC.

to, "electi" su nazivani i "competentes", osobe dakle, koje se, nakon što su bile pro- vjerene i ispitane, s pravom imale nadati punom ucjepljenju u crkvenu zajednicu,⁵⁹ što se obično događalo u uskrsnom bdijenju. Dan prije toga su postili, probdjeni u molitvi cijelu velikosubotnju noć slušajući biblijska čitanja i pouke, a konačno bi u zoru, u nedjelju (na sam Uskrs) bili kršteni i potvrđeni. Potom su sa svim vjernicima sudjelovali u euharistiji.⁶⁰ Na taj je način bilo zaključeno njihovo uvođenje u kršćan- stvo, njihova "osnovna" škola kršćanstva.

Aleksandrijska visoka škola

Prva ranokršćanska visoka škola zaživjela je u prostorima koji su bili nešto dalje od Jeruzalema, što je i razumljivo. Smjestila se u mediteranskom priobalju, u bli- zini ušća rijeke Nila, tamo gdje se događao život te bujala grčka i latinska kultura sa svojim školama, bibliotekama, kazalištima, u gradu Aleksandriji. Po njemu će dobiti i naziv pa će u povijest ući kao *Aleksandrijska škola* odnosno *Διδασκαλειον* (*Didaskaleion*). Tu je, prema jednoj antičkoj legendi,⁶¹ boravio evanđelist Marko pa su, hodajući njegovim stopama u iskrenoј želji da se nastavi započeto djelo, njegovi sljedbenici osnovali tzv. *katehetsku školu* – *Της κατεχεσης διδασκαλειον* (*Tes ka- tehezeos didaskaleion*) za odgoj katekumena, koja se kasnije pretvorila u centar filo- zofskih i teoloških studija,⁶² ali ne i nužno za izobrazbu svećenika. Svoje zlatno doba je doživjela u vrijeme Klementa Aleksandrijskog⁶³ i velikog Origena, od po prilici

⁵⁹ Neki drugi istraživači spominju i drukčije nazivlje. To je puno ovisilo o crkvi ili crkvenoj pokrajini gdje je katekumenat prakticiran. Tako sv. Augustin spominje sljedeće stupnjeve katekumenata: rudes (ljudi koji žele prve podatke o kršćanstvu); accedentes (pri- stupnici u katekumenat) koje su službene crkvene osobe procijenile dostojnima; catecume- nes (osobe koje s marom pohađaju katekumenat). U katekumenatu su zasebnu cjelinu činili *competentes*. To su katekumeni na koncu katekumenata. Drugdje su ih nazivali *illuminandi*, odabrani među katekumenima da pristupe krsnom prosvjetljenju. Nakon krštenja cijeli tje- dan ostaju kao odvojena zajednica. Tad nose ime *neophyti*, iznova, u krstu rođeni.

⁶⁰ Usp. Groppo, Giuseppe (1979), *L'evoluzione del catecumenato nella Chiesa antica dal punto di vista pastorale*, u: Felici, S. (ur.), *Valori attuali della catechesi patristica*, Rim, LAS, str. 29-49.

⁶¹ Usp. Eusebius, *Historia Ecclesiastica*, 2,16.

⁶² Usp. Laeng, M. (izd.), *Didaskaleion*, u: *Enciclopedia pedagogica*, 2. vol., Brescia: Editrice La Scuola, stupac 3807-3809.

⁶³ Ne zna se točan datum njegova rođenja. Mnogi pretpostavljaju da je atenskoga po- drijetla i da se rodio oko 150. godine, a umro oko 215. Napisao je toga poprilično, a pisani radovi mu se u velikom dijelu odnose na katehetsku problematiku. Tako se npr. njegovo dje- lo *Pedagogus* bavi nedavno krštenom osobom koju nastoji uputiti u moralni život. Njegova druga preokupacija jest odnos između vjere i gnoze. Djela su mu dobro dolazila onima koji su htjeli produbiti svoju vjeru na doktrinarnom i kulturnom planu. On djeluje u sredini gdje

180. do 230. godine našeg brojanja⁶⁴, što će reći da je kršćanska škola stara ni više ni manje nego 18 stoljeća ili, još preciznije, više od 1820. godina. Temelj Origenove kulturne djelatnosti bilo je poučavanje u školi koje je, za razliku od Klementova, bilo utemeljeno na sustavnom *tumačenju Svetog pisma*. Origen je zahtijevao da tome poučavanju prethodi pripravnici tečaj u kojem su učenici učili osnove glavnih *grčkih filozofskih struja*, ponajprije platonizma i stoicizma, budući da ih je držao korisnima za uvođenje u duboko proučavanje Svetog pisma. Cjelokupna njegova nastavna osnova počiva na filološkoj ocjeni biblijskog teksta, što je predstavljalo novost u tadašnjoj kršćanskoj sredini. Maksimalno se trudio da iznađe ispravno, kritičko iščitavanje biblijskog teksta. U tom smislu on vidi dvije razine tumačenja teksta što odgovara dvama platonovskim razinama stvarnosti. Prvo tumačenje je *literarno*, ograničeno na područje osjetilne stvarnosti, a ima zadatak da egzeget uvede u više, duhovno tumačenje, koje odgovara razini razumljive stvarnosti. Prijelaz se događa pomoću *alegorijskog postupka*, koji je od početka poznat u Crkvi, ali ga je Origen usavršio i redovito primjenjivao na sav biblijski tekst, starozavjetni i novozavjetni. Prema Origenu, osjetilne stvarnosti su stvarne, ali su i simboli duhovne stvarnosti. Istinska korist koju kršćanin treba izvući iz proučavanja Svetog pisma sastoji se osobito u tom duhovnom shvaćanju koje mu pomaže da se sve više odijeli od osjetilnog kako bi prionuo uz božansko, koje je čisti duh.

Origenov pristup predstavljao je nešto novo i veliko u tadašnjem kršćanskom svijetu, premda je u kulturnom smislu bio nedostatan profiliran da bi mogao konkurirati. Tako se s jedne strane objašnjava velik uspjeh što ga je imao u intelektualno pripremljenim i zahtjevnim sredinama, a s druge strane protivljenje koje je izazvao ne samo u pučkim sredinama, nego i u višem staležu gdje se često smatralo da je

su gnosticima imali velik utjecaj, a njegova je namjera suprotstaviti se tome utjecaju koji je bio osobito jak na kršćane visoka društvenog i ekonomskog položaja.

⁶⁴ Origen je rođen u Aleksandriji oko 185. godine, a umro 254. Čovjek široke kulture i pronicljiva duha. Već u 18. godini života postao je učiteljem na Aleksandrijskoj katehetskoj školi, a njegova elokvencija, oštrina duha, argumentiranost ideja fascinirala je suvremenike bez obzira na vjersko opredjeljenje. Zato je sebi na istoj školi osigurao poučavanje na višoj razini. Zbog nesuglasica s biskupom Demetrijem napustio je Egipat i nastanio se u Cezareji Palestinskoj gdje je nastavio poučavati i propovijedati. Njegova velika literarna djelatnost očitovala se osobito u tumačenju Svetog pisma. Poradi stalnog kretanja među gnosticima, a vjerojatno i negdje u dubini duše sklon njihovu nauku, i on dijeli poučavanje na dvije razine: ono za jednostavne i ono za savršene, što očito ima korijenje u platonovskom poimanju čovjeka. Jednostavni su oni koji ostaju u području tjelesne stvarnosti, savršeni su oni koji se znaju uzdići od osjetne stvarnosti do razumne i duhovne. Iskrena mu je namjera bila pridobiti za Crkvu ljude visokoga društvenog položaja koji su osjećali utjecaj gnostičkog intelektualizma.

nova vjera nespojiva s grčkom kulturom. Odatle i pritužba na Origena da je previše popustio Platonu, da je pretjerao u alegorizaciji svetog teksta.⁶⁵

Kad je pak riječ o posve praktičnom funkcioniranju *Aleksandrijske škole*, onda možemo reći da nam u sačuvanim zapisima nije ostalo pribilježeno gdje su se održavala predavanja, je li postojala za to posebno namijenjena dvorana, jesu li se predavanja nudila u obliku konferencija ili su pak već postojali neki kurikulumi i programi. Zna se ipak da je *Didaskaleion* bila škola izravno ovisna o biskupu, koji je imenovao, odnosno u pojedinim slučajevima, povlačio imenovanje katehetečara, kome su pak pomagali njegovi učenici, asistenti.⁶⁶

Didaskaleion su pohađali muškarci i žene, kršćani i nekršćani,⁶⁷ ali ljudi određene kulture ili, bolje rečeno, ljudi koji su željeli steći određenu kulturu. Tu su se u svjetlu grčkih i rimskih klasika, pozivajući se na provjerena načela njihovih filozofskih postavki, udarali temelji suvremenoj crkvenoj filozofsko-teološkoj školi, koja je preteča *kršćanskom sveučilištu* srednjeg vijeka.⁶⁸ Oko nje su se okupljali najveći umovi tadašnjeg kršćanstva, a oni bolje stojeći stavljali su joj na raspolaganje pisare, stenografe, kaligrafe.⁶⁹ Neki katehetečari su bili i ostali kršćani laici, a neki su postali svećenici i biskupi.⁷⁰ Osnova tog ranokršćanskog studija bila je didaktika kojoj je slijedila fizika, etika, teologija i Sveto pismo.⁷¹ Didaktičke postavke nisu se puno razlikovale od onih koje su bile prakticirane u grčko-rimskim školama, a filozofija Klementa Aleksandrijskog i Origena odlikovale se visokim vrednovanjem i pomirljivošću s onim što je namrla grčka i rimska tradicija.

Sve se to događalo u gradu prepoznatljivu po svojoj visokoj kulturi, ali istovremeno otvorenu grčkom, rimskom, židovskom i kršćanskom utjecaju. Na prvome crkvenom filozofsko-teološkom učilištu u tom gradu, njegov vrsni profesor Klement Aleksandrijski izradio je teoretski sustav paralelizma između starozavjetne objave i ljudskoga zdravog umovanja, koji je sazeo u teorem: "Ono što je Zakon bio za Židove, to je filozofija bila za Grke sve do Kristova dolaska."⁷² Tako njegovo filo-

⁶⁵ U ovom izlaganju Origenove koncepcije teološkog studija te njegova interesa za grčke klasike i njihove postavke isključivo sam se služio tekstom Religijsko-pedagoško katehetskog leksikona (1991), Zagreb, Katehetski salezijanski centar, str. 549-550.

⁶⁶ Tako su nam poznata imena Pantena, Klementa Aleksandrijskog, Origena, Herakla, Dionizija, Teognosta i Petra Mučenika.

⁶⁷ Usp. Laeng, M., *nav. dj.*, str. 3807-3809.

⁶⁸ Usp. *isto*.

⁶⁹ Tako je postupio neki bogati Ambrozije prema slavnom učitelju Aleksandrijske škole svećeniku Origenu.

⁷⁰ Usp. Kaster, Walter (1993) *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg/Brsg: Herder-Verlag, sv. I., str. 323.

⁷¹ Usp. Laeng, M., *nav. dj.*, str. 3807-3809.

⁷² *Isto*.

zofsko premišljanje dovodi do zaključka da grčka filozofska misao ima korijene u starozavjetnoj objavi te da se hermeneutičkom alegorijskom metodom može doći do zaključka kako se ta dva svijeta slažu, a ne razilaze, što je za mnoge bilo veliko iznenađenje onoga vremena i što će imati pozitivan refleks na ono što je dolazilo.⁷³

Didaktička koncepcija prve crkvene visoke škole nije se, dakle, u bitnome razlikovala od tada važeće didaktike grčko-rimskih škola, a Klementova i Origenova filozofija išle su za sintezom, za pomirljivošću klasike s novim, kršćanskim nazorom. Tumačenje pak Svetog pisma kroz prizmu simbolike veliki je dobitak za kršćansku misao te je u kršćanstvu dugo slovio kao pouzdan pristup svetopisamskim tekstovima.⁷⁴

⁷³ Na taj način, barem za neke, prevladan je nepremostiv ponor između kršćanstva i klasicizma, a novi je vjerski nazor na svoj način stekao pravo građanstva.

⁷⁴ I danas je prakticiraju neki egzegeti, naročito kad je riječ o pojedinim dosta nerazumljivim biblijskim mjestima. Za neke od njih cijelu knjigu Pjesma nad pjesmama treba gledati kao simboličko predskazanje ljubavi između Krista i Crkve, premda je očito da je ovdje riječ o ljubavi dvaju ljudskih bića.

Early Christian schools for adults

Abstracts

Early Christianity wasn't indifferent towards the quality of its members. It tries to find the new model to qualify its members not only in regards to the school structures, but also in regards to the testimonies of those that accepted Christianity as their own perspective of the world. Surrounded with Hellenistic i.e. Roman culture and in some way provoked by it, the first Christian community couldn't stay indifferent to those influences, and it was not to devalue them. However, the Greek schools are still attended, the Greek culture continues to be appreciated, and the Greek and Roman authors are still being read, but now with the specific purpose: to enable deeper plunge and understanding of the *Christian novelty*. These are the starts of what we'll later call Church schools for the adults. The first school of that kind appeared in Alexandria, and therefore it was called *Alexandrian school* where Clement of Alexandria and Origen taught. The latter one is the initiator of the new teaching method that was based on philological evaluation of the Biblical text, and its purpose was to find correct, critical reading of the biblical message. It consisted of two levels. The first level, the literary level, was limited to the area of the sensory reality, and its mission was to bring exegete to the higher, spiritual interpretation that corresponds to the level of understandable reality. The second one is allegoric procedure that draws life message from the biblical texts that is not visible at the first sight and through mere reading of the text, but only through the aimed interpretation.

Key words: Early Christianity, school, Origen, Alexandrian school, allegoric procedure